
STRELENDE DIAGNOSTIEK

TEKST: HERMAN COOLS BEELD: ISAAC QUESADA, UNSPLASH

Milan, een pasgeboren jongetje, huilt uren na elkaar. Soms slaapt hij even, maar dan huilt 'ie weer. Uren na elkaar. Dagen na elkaar. Weken na elkaar. Milan is, in de taal van de fenomenologie, een verschijnsel dat spreekt. Zijn huilen is een taal. Het leren lezen van dit 'fenomeen' is echter een ander paar mouwen. De kersverse ouders worden langzamerhand radeloos.

Sommigen maken zich er snel vanaf en zeggen: een huilbaby. Ik word er treurig van; dit is diagnostiek – letterlijk: ergens doorheen kijken – op z'n slechtst. Het 'sprekende verschijnsel' wordt vastgeprikt, zoals talloze dode vlinders in de dorpschool van mijn kinderjaren keurig naast elkaar op een stoffig prikbord werden tentoongesteld. Door de jongen als een huilbaby te classificeren, wordt hij gereduceerd tot een categorie uit een problemenkolom. $A = B$. Zoveel uren huilen = huilbaby. Punt, andere lijn.

Wat ik mis in deze prikkelbare wiskunde is wat de dichter John Keats 'negatieve bekwaamheid' noemde: het vermogen om onzekerheid, vragen, onderzoek en aarzeling toe te laten. 'Wie alles meteen begrijpt,' zegt een Japans spreekwoord, 'moet verkeerd geïnformeerd zijn.'

De snelle, strakke diagnose helpt de kersverse ouders niet in hun zoektocht om de babytranen te leren lezen. Ze blijven radeloos, meer nog: ze worden er een tikkeltje eenzamer van. Gelukkig blijven ze aandachtig en open luisteren. Zijn het krampjes, schort er iets aan de moedermelk, heeft 'ie honger, heeft 'ie ergens pijn, is er sprake van reflux, zijn het naweeën van een langdurige en gecompliceerde bevaling, draagt deze jongen iets met zich mee uit onze voorgeschiedenis, is er iets grondig mis? Al hebben de ouders nog nooit van fenomenologie gehoord, hun vragen zijn fenomenologischer dan de huilbabydiagnose. Ondanks hun angst, vermoeidheid en radeloosheid soms, dempen ze het sprekende 'verschijnsel' niet. Onderzoekend tasten ze in het duister. Naakte vragen laten ze toe. Dit is intieme diagnostiek, diagnostiek van het hart.

'Alleen met het hart kan je goed zien,' schreef Antoine de Saint-Exupéry, maar het is voorwaar geen kinderspel om je te openen voor tekenen die niet meteen in je vertrouwde codes passen. Voorwaar geen kinderspel om het urenlange huilen toe te laten, het door merg en been te laten gaan en je te realiseren dat je geen toegang hebt tot de taal van dit klein – en toch al zo vertrouwd – wezentje. Voorwaar geen kinderspel om als stuntelige beginnelingen deze vreemde taal te gaan leren, met vallen en opstaan, met lukken en mislukken, vooral met tonnen geduld. Gelukkig zijn er hulpbronnen: de grootmoeders van Milan die zich de eerste weken na hun bevallingen herinneren: de hulpeloosheid, het onwennige, zoveel niet-weten, hun onhandige reacties, de huis-tuin-en-keuken-probeersels...

Als het gaat over soulful leren luisteren naar sprekende verschijnselen, vind ik wat de Frans-Joodse hoogleraar Marc-Alain Ouaknin over de omgang met heilige teksten schrijft zeer inspirerend. Je kunt teksten – en bij uitbreiding mensen, maatschappijen, lichamen, gebeurtenissen of dilemma's – op twee manieren lezen, zo stelt hij: wurgend of strelend. Je kunt wat 'verschijnt' onmiddellijk bij de kraag grijpen, het stevig beetnemen en het in je vertrouwde categorieën onderbrengen. Jij – of jouw groepsgeweten, de traditie waaruit je komt – bepaalt dan de betekenis ervan. Dan opereer je vanuit macht, dominantie, controle. Klip en klaar. Het resultaat is simpel: er groeit niets nieuws onder de zon. De verschijnselen wordt het zwijgen opgelegd, ze duiken onder. Einde verhaal, maar... vanaf dan woelen de gewurgde fenomenen ondergronds in de vorm van symptomen: klachten, vervormingen, ziektes, schaduwen.

Volgens Ouaknin kan je naast wurgend ook anders leren lezen. Je kan ook vragend en kwetsbaar luisteren naar de verschijnselen. Je kan met tedere vingers over de 'teksten' gaan, ze betasten zoals blinden hun brailleletters. De verschijnselen aanraken, als waren het vreemde, weerbarstige landschappen die hun codes niet zo snel prijsgeven. Ouaknin munt deze meditatieve manier van waarnemen als 'strelend lezen'. Dat doen de ouders van Milan letterlijk. Ze strelen hun verschijnseltje. Ze stellen zich eerder op als trage getuigen van een wonder dan als snelle allesweters. Ze resoneren met de vraag die de oude psychotherapeut Irvin Yalom altijd achter de hand hield bij zijn cliënten: 'Als die tranen konden praten, wat zouden ze dan zeggen?'

Over dit strelend lezen dicht Ouaknin: 'Lire est guérir'. Lezen is genezen.

Als poëziefhebber ga ik meteen voor de bijl, op slag ben ik verliefd op deze bedwelmende toverspreuk. Als professional in het vak van mensenbegeleiding – ik noem het wel eens het ambacht van mensenfluisteraar – zit ik op het puntje van mijn stoel. Ik ben razend nieuwsgierig naar wat het voor mij kan betekenen. Maar ik heb ook bedenkingen. De formule is mooi, maar ze gaat wel kort door de bocht. Want, hoe dan ook, als professional maak ik – bewust en onbewust – gebruik van kaders en categorieën. Ik ontwikkel concepten. Ik formuleer hypotheses, soms heel expliciet, soms woordeloos. Ik duid wat ik aantref in het veld tussen mij en cliënten of groepen vanuit een of meerdere zeer specifieke contexten. Ik laat typologieën als vlinders door mijn hoofd en lijf fladderen, of het nu om de karakterstructuren van Reich gaat, het oude enneagram of de DSM-V. Diagnostische beeldvorming is in het ambacht van het hart onvermijdelijk en onontbeerlijk: het behoort tot de basisuitrusting van elke mensenfluisteraar. Zonder beelden geen waarneming en zonder waarneming geen aansturing. Ik kan dus niet niet diagnosticeren. En dat wil dus ook zeggen dat ik onder ogen moet leren zien dat ik telkens het risico loop om wurgend te gaan lezen.

Het verhaal van Milan, gecombineerd met Ouaknins poëzie, gooit me dus een fikse opdracht voor de voeten. Ik zal leren werken met een dubbele focus. Ik moet mezelf telkens weer in een staat brengen waarin ik én de kaders van waaruit ik kijk door me heen laat gaan, én me er vervolgens vrij van weet te maken door er een vraagteken achter te zetten. Ik word uitgedaagd om in een behoorlijk sterk spanningsveld te blijven

staan, een spanningsveld dat soms aanvoelt als een spagaat.

'Als je na een gesprek kunt zeggen welke kleur de ogen van de ander hebben, heb je die ander niet als ander ontmoet,' zou Emmanuel Levinas ooit beweerd hebben. Met deze boude uitspraak raakt deze rauwe filosoof heel precies het risico van diagnostische reductie: dat we elke ander kunnen (aan)treffen als schilderij, als vastgelegd portret, als vorm, maar niet in zijn of haar essentie.

Het oude religieuze verbod op het maken van beelden voor wat groter is dan de mens, daagt mij als begeleider uit tot vloeibare ontmoetingen. Het is een appel om telkens voorbij de vorm te kijken en te luisteren. Niet zonder etikettering, maar telkens wel voorbij elke etikettering. Een dwingend ethisch bevel licht hier op: 'gij zult de ander niet opsluiten in zijn verschijning, noch in de diagnostiek.'

Relatie wordt hier dus gedefinieerd als aarzelen, kennen door niet te weten, voorbijgaan aan elke twijfel- of schaamteloze categorisering, opdat de ander door zijn vorm heen kan breken en spreken.

'Geef mij maar vragen, en geen antwoorden,' dicht Rutger Kopland. Is het een optie dat we diagnostiek leren hanteren als een vraagteken? Dat we achter elk concept dat we bedenken, achter elke typologie die we gebruiken het uitroepteken van ons gelijk weghalen? Met deze vragen laat ik u, beste lezer, achter. Ik beloof dat ik er zelf ook zal op kauwen, met een knipoog naar Harry Mulisch die schreef: 'Sommige vragen zijn zo goed dat het jammer zou zijn ze met een antwoord te verknoeien.' 🌀